

O‘ZBEK TILIDAGI TIBBIY TERMINOLOGIK LUG‘ATLAR TAVSIFI

Muxamatova Dilbar Xayot qizi

Buxoro davlat universiteti 1-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola o‘zbek tilidagi tibbiy terminologiyaning rivojlanishi, shakllanish manbalari va tibbiy terminologik lug‘atlarning xususiyatlarini tahlil qiladi. Tibbiyot sohasida terminlarning aniqligi va yagona me‘yor asosida qo‘llanilishi muhimligi ta’kidlanib, lug‘atlarning ilmiy va amaliy ahamiyati ko‘rsatildi. Shuningdek, tibbiy terminlarning xalq tilidagi o‘rni, zamonaviy elektron lug‘atlar va xalqaro terminlarni milliy tilga moslashtirish masalalari ham yoritildi. Maqolada tibbiy terminologiyani rivojlantirish va uni doimiy yangilab borish zaruriyati ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: tibbiy terminologiya, tibbiy lug‘at, o‘zbek tili, terminlar, ilmiy izoh, elektron lug‘at, milliy til, tibbiyot.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается развитие медицинской терминологии на узбекском языке, источники формирования терминов и особенности медицинских терминологических словарей. Подчёркивается важность точности и единства терминов в медицине, а также научное и практическое значение словарей. Освещается роль медицинских терминов в повседневном языке, современные электронные словари и адаптация международных терминов к национальному языку. Подчёркивается необходимость постоянного обновления и развития медицинской терминологии.

Ключевые слова: медицинская терминология, медицинский словарь, узбекский язык, термины, научное объяснение, электронный словарь, национальный язык, медицина.

ABSTRACT

This article analyzes the development of medical terminology in the Uzbek language, the sources of term formation, and the characteristics of medical terminological dictionaries. The importance of precision and uniform application of terms in medicine is emphasized, along with the scientific and practical significance of these dictionaries. The role of medical terms in everyday language, modern electronic dictionaries, and the adaptation of international terms into the national language are also discussed. The article highlights the necessity for continuous updating and development of medical terminology.

Keywords: medical terminology, medical dictionary, Uzbek language, terms, scientific explanation, electronic dictionary, national language, medicine.

KIRISH

Til taraqqiyotida maxsus sohalarga oid terminologiyaning o'рни beqiyosdir. Terminlar – bu ilmiy tafakkurning asosiy ifoda vositasi, har qanday sohaning rivojlanish darajasini belgilab beruvchi mezonlardan biridir. Xususan, tibbiyot sohasi inson hayoti va salomatligi bilan bevosita bog'liq bo'lganligi sababli, bu sohada ishlatiladigan terminlarning aniqligi, yagona me'yor asosida qo'llanilishi nihoyatda muhimdir. Tibbiy terminologik lug'atlar ana shu ehtiyojni qondirishga, mutaxassislar, talabalar, tarjimonlar va tilshunos olimlarga amaliy yordam berishga xizmat qiladi.

Bugungi globallashuv davrida ilm-fan va texnologiyalar tez sur'atlar bilan rivojlanar ekan, o'zbek tilida tibbiy terminlarni tizimlashtirish va yangilab borish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

O'zbek tilida tibbiy terminologiya shakllanishi

O'zbek tili tibbiy terminlari uzoq tarixiy jarayon mahsulidir. Ularning shakllanish manbalari quyidagilardan iborat:

1. Qadimiy turkiy va xalqona atamalar. Masalan: bosh og'rig'i, yurak, qon, dard, shamollash, isitma. Ular xalq tabobati tajribasi asosida yuzaga kelgan.
2. Arabcha va forsha tibbiy atamalar. IX–XII asrlarda Markaziy Osiyoda ilm-fan taraqqiyoti davrida Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Jurjoniylar singari allomalar faoliyati tufayli o'zbek tiliga arabcha va forsha tibbiy terminlar kirib kelgan. Tabib, dori, shifo, xastalik, maraz kabi atamalar shular jumlasidandir.
3. Rus va xalqaro terminlar. XIX asrdan boshlab rus va keyinchalik Yevropa tillari orqali xalqaro terminlar o'zbek tiliga kirib keldi: rentgen, terapiya, onkologiya, virus, jarrohlik.

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab o'zbek tilida tibbiy terminlarni tartibga solish va lug'atlar shaklida berish bo'yicha izchil ishlar amalga oshirildi.

Tibbiy lug'atlarning xususiyatlari

O'zbek tili tibbiy terminologik lug'atlarining asosiy belgilarini quyidagicha ko'rsatish mumkin:

- Aniqlik. Har bir termin o'zining yagona ma'nosiga ega bo'lishi kerak.
- Izohlilik. Ayrim lug'atlarda terminlarning o'zbekcha izohi, ba'zan esa qisqa ta'rifi keltiriladi.
- Ko'p tildagi muqobillik. Ko'plab lug'atlarda terminlarning ruscha, inglizcha, lotincha muqobillari berilgan. Bu tarjima jarayonida juda katta yordam beradi.
- Tizimlilik. Terminlar alifbo tartibida yoki tibbiyotning alohida yo'nalishlari asosida tartiblanadi.

Tibbiy terminologik lug'atlarning turlari va misollar

O'zbek tilida tibbiy lug'atlar turli ko'rinishda tuzilgan:

1. Izohli lugʻatlar. Bunday lugʻatlar terminlarning mazmunini oʻzbek tilida batafsil tushuntiradi.

- Masalan: “Oʻzbek tili izohli lugʻati”da koʻplab tibbiy atamalar ham keltirilgan.

2. Ikki va koʻp tilli lugʻatlar. Ular terminlarning oʻzbekcha va boshqa tillardagi muqobillarini beradi.

- “Ruscha-oʻzbekcha tibbiy terminlar lugʻati” (1980),

- “Oʻzbekcha-inglizcha tibbiy terminlar lugʻati” (soʻnggi yillarda nashr qilingan).

3. Maxsus yoʻnalishlarga oid lugʻatlar. Tibbiyotning alohida sohalariga qaratilgan.

- “Farmatsevtik terminlar lugʻati” (Raximov, 2000),

- “Stomatologiya terminlari lugʻati”,

- “Jarrohlik atamalari lugʻati” kabi toʻplamlar mavjud.

4. Elektron lugʻatlar. Soʻnggi yillarda elektron bazalar, onlayn lugʻatlar yaratila boshlandi. Ular terminlarni tezkor izlash va qoʻllash imkonini beradi.

Tibbiy terminlarning oʻzbek tili leksikasidagi oʻrni

Tibbiy terminlar umumxalq tilining muhim qismini tashkil etadi. Ular faqat mutaxassislar nutqida emas, balki kundalik hayotda ham keng qoʻllanadi: bosim koʻtarildi, shamollab qoldim, yuragi siqildi, qonni tekshirtirish kabi iboralar oddiy odamlar uchun ham tushunarli. Demak, tibbiy terminlar oʻzbek tilining faol qatlamiga kirgan.

Shuningdek, badiiy adabiyotda ham tibbiy terminlar koʻp qoʻllanadi. Oʻtkir Hoshimov, Abdulla Qodiriy, Choʻlpon asarlarida uchraydigan “dard”, “xastalik”, “jon”, “yurak” kabi soʻzlar koʻpincha obrazli maʼnoda ishlatiladi.

Ilmiy va amaliy ahamiyati

Oʻzbek tili tibbiy terminologik lugʻatlari quyidagi amaliy ahamiyatga ega:

- tibbiyot sohasi mutaxassislari bir xil terminlardan foydalanadi, chalkashlik oldi olinadi;

- ilmiy maqola, darslik, qoʻllanma va dissertatsiyalar yozilishida asosiy manba boʻlib xizmat qiladi;

- xalqaro ilmiy hamkorlik va tarjimalarda qulaylik yaratadi;

- yangi terminlarni milliy tilga moslashtirish imkonini beradi.

Bugungi kunda ingliz tilidan kirib kelayotgan yangi tibbiy terminlarni oʻzbek tiliga toʻgʻri oʻtkazish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Masalan, COVID-19, onlayn konsultatsiya, telemeditsina kabi terminlar qisqa muddatda oʻzbek tiliga kirib, lugʻatlardan joy oldi.

XULOSA

O'zbek tili tibbiy terminologik lug'atlari milliy til taraqqiyotining muhim ko'rinishidir. Ular orqali tibbiyot sohasida yagona atamalar tizimi shakllanib, ilmiy va amaliy faoliyatda aniqlik ta'minlanadi. Elektron lug'atlar va zamonaviy terminologik bazalar yaratish, mavjud lug'atlarni yangilab borish, xalqaro terminlarning o'zbekcha muqobillarini ishlab chiqish – dolzarb vazifalardandir. Shu bois kelgusida tibbiy terminologiyani yanada boyitish va muntazam ravishda ilmiy asosda nazorat qilish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sirojiddinov S. O'zbek tili terminologiyasi masalalari. – Toshkent: Fan, 1970.
2. Karimov R. O'zbekcha-ruscha tibbiy terminlar lug'ati. – Toshkent, 1980.
3. Raximov A. Farmatsevtik terminlar lug'ati. – Toshkent: Universitet, 2000.
4. Jo'rayev M. Til va soha terminologiyasi. – Toshkent: Fan, 2005.
5. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi materiallari.
6. Zamonaviy elektron tibbiy lug'atlar va onlayn resurslar.